

РОЗДІЛ 12

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ЮРИСПРУДЕНЦІЇ

УДК 347.51

DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2021-4/165>

ЩОДО НЕОБХІДНОСТІ ЗМІНИ ТЯГАРЯ ДОКАЗУВАННЯ ПРИ ПРИТЯГНЕННІ ВИРОБНИКА ДО ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ШКОДУ, ЗАВДАНУ ВНАСЛІДОК ДЕФЕКТУ В ЦИФРОВІЙ ПРОДУКЦІЇ

THE NEED TO CHANGE THE BURDEN OF PROOF WHEN TAKING THE MANUFACTURER TO LIABILITY FOR DAMAGES CAUSED BY A DEFECT IN THE DIGITAL PRODUCTS

Черкасов Д.О., аспірант інституту права

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Стаття присвячена дослідженню питання виправданості покладення всього тягара доказування на потерпілого при притягненні виробника до відповідальності за шкоду, завдану внаслідок дефекту в продукції, яка містить в собі високорозвинені технології. Автором було проаналізовано статистику причин відхилення вимог потерпілих щодо відшкодування шкоди, завдані внаслідок дефекту в продукції, в країнах ЄС, обґрунтовано, що особливості цифрової продукції, такі як непрозорість, відкритість, автономія та обмежена передбачуваність часто можуть призвести до необґрунтованих труднощів при доведенні наявності умов настання відповідальності за шкоду, завдану внаслідок дефекту в продукції. В статті наведено приклади, яким чином в країнах ЄС пропонують вирішити зазначену проблему, зокрема, шляхом часткового зменшення тягара доказування для потерпілих у справах про притягнення виробників до відповідальності за шкоду, завдану внаслідок дефекту в цифровій продукції.

За підсумками проведеного аналізу автором висловлено пропозиції щодо вдосконалення механізму правового регулювання правовідносин щодо відшкодування шкоди, завдані внаслідок дефекту в продукції, зокрема, шляхом зменшення тягара доказування для потерпілого у випадках завдання шкоди внаслідок дефекту в цифровій продукції шляхом:

1. Встановлення спростовної презумпції наявності дефекту в цифровій продукції, якщо існують непропорційні труднощі, пов'язані із доведення потерпілим наявності дефекту, або відсутня інформація або виробник не надав потерпілому необхідний доступ до інформації, яка повинна довести чи спростувати факт наявності дефекту;

2. Встановлення спростовної презумпції наявності причинного зв'язку між дефектом та завданою шкодою, якщо мають місце: завдана потерпілому шкода; дефект в цифровій продукції, чи спростовна презумпція наявності такого дефекту; ймовірність того, що дефект в цифровій продукції принаймні сприяв завданню шкоди; непропорційні труднощі, пов'язані із доведення потерпілим наявності причинного зв'язку між дефектом та завданою шкодою.

Ключові слова: умови цивільної відповідальності, тягар доказування, продукція, цифрова продукція, дефект в продукції, потерпілий, виробник.

The article concerns the justification of imposing the burden of proof on the victim in bringing the manufacturer to justice for damage caused by a defect in products that contain highly developed technologies. The author analysed the statistics of the reasons for rejection of victim claims for damages caused by defects in products in the EU. The author argued that the features of digital products, such as opacity, openness, autonomy and limited predictability can often lead to unreasonable difficulties in proving the liability for damage caused by a defect in the product. The article provides examples of how EU states address this issue, in particular by partially reducing the burden of proof for victims in bringing manufacturers to justice for damage caused by a defect in digital products.

Following the analysis, the author offers to improve the mechanism of legal relations for compensation for damage caused by a defect in products, in particular, by reducing the burden of proof for the victim in cases of damage due to a defect in digital products by:

1. Establishing a rebuttable presumption of a defect in digital products if there are disproportionate difficulties in proving the defect to the victim, or there is no information, or the manufacturer has not provided the victim with the necessary access to information to prove or disprove the defect;

2. Establishing a rebuttable presumption of the existence of a causal link between the defect and the damage caused, if there are: damage caused to the victim; a defect in digital products, or a rebuttable presumption of the existence of such a defect; the likelihood that the defect in the digital product at least contributed to the damage; disproportionate difficulties in proving to the victim that there is a causal link between the defect and the damage caused.

Keywords: conditions of civil liability, burden of proof, products, digital products, defect in product, victim, manufacturer

Постановка проблеми. Однією з найбільш важливих аспектів механізму правового регулювання будь-якого виду цивільної відповідальності є чітке визначення умов настання такої відповідальності та розподіл тягара доказування між учасниками відповідних правовідносин.

Не виключенням є й відповідальність за шкоду, завдану внаслідок дефекту в продукції. При цьому наразі має місце ситуація, коли розподіл тягара доказування при притягненні виробника до відповідальності за шкоду, завдану внаслідок дефекту в продукції, здійснений досить обтяжливо для потерпілих, що має наслідком утруднення можливості для них отримати реальний захист порушених прав, зокрема, у випадках, коли шкоду завдано внаслідок дефекту в продукції, яка містить в собі високорозвинені технології (далі – цифрова продукція).

З огляду на зазначене стає очевидною необхідність реформування механізму правового регулювання відповідальності за шкоду, завдану внаслідок дефекту в продукції, з метою забезпечення для потерпілих реальної можливості отримати відшкодування завдані їм шкоди внаслідок дефекту в будь-якій продукції, в тому числі шляхом часткового перекалення тягара доказування з потерпілого на виробника продукції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання регулювання відносин щодо відшкодування шкоди, особливо в частині спеціальних деліктів, досліджувались такими вченими: С. В. Антонова, А. І. Загоруйка, Л.О.Корчевної, І. С. Ніжинської, В.П. Паліюка, І.Б. Протаса, Н. В. Терещенко, С. І. Шимон та ін. Дослідженню теоретичних конструкцій захисту прав споживачів щодо

недоліків товарів, робіт (послуг) присвячена робота О.П.Письменної.

Питання тягаря доказування досліджувались такими вченими: Е.В. Васьковський, Н.М. Коргушков, Ю.Л. Морєєв, А.В. Новицький, Т.О. Руда, Н.Б. Фартушка, О.О. Штефан та ін.

Дослідженням інституту відповідальності за шкоду, завдану внаслідок дефекту в продукції, на теренах пострадянських країн в свій час займався Кан Цзянь Вуй, який присвятив означеній вище проблематиці свою дисертацію. Однак це було здійснено ще в 1993 році, коли в Україні ще не діяла ані Конституція України, ані ЦК України, ані інші профільні закони

Метою роботи є аналіз умов настання цивільної відповідальності за шкоду, завдану внаслідок дефекту в продукції, тягаря доказування, виявлення проблем, які мають місце при існуючому розподілі тягаря доказування, вироблення пропозицій, які дозволять вдосконалити механізм правового регулювання в означеній сфері.

Виклад основного матеріалу.

Відповідно до ст. 6 Закону України «Про відповідальність за шкоду, завдану внаслідок дефекту в продукції» (далі - Закон № 3390-VI) умовами притягнення особи до відповідальності за шкоду, завдану внаслідок дефекту в продукції, є:

- 1) наявність шкоди;
- 2) наявність дефекту в продукції;
- 3) наявність причинно-наслідкового зв'язку між дефектом в продукції та шкодою.

Варто звернути увагу на тому, що в теорії цивілістичної науки умови настання відповідальності поділяють на позитивні та негативні. Критерієм такого поділу є суб'єкт, яким має доводити наявність цих умов..

Позитивними умовами є ті, наявність яких доводиться заінтересованою особою (потерпілим-позивачем). За загальним правилом до них належать шкода та причинний зв'язок між поведінкою правопорушника та шкодою.

Негативними вважаються умови, відсутність яких доводиться заінтересованою особою (правопорушником-відповідачем) для запобігання настанню цивільно-правової відповідальності. Такими умовами є протиправність діяння та вина [1, с.371 - 372].

Зважаючи на формулювання, яке міститься в ст. 6 Закону № 3390-VI, згідно з яким потерпілий повинен довести наявність зазначених вище умов, можна зробити висновок, що всі три умови відносяться до позитивних, тобто їх наявність зобов'язаний довести саме потерпілий.

Виходячи з наведеного весь тягар доказування в справах про притягнення виробника до відповідальності за шкоду, завдану внаслідок дефекту в продукції, покладається саме на потерпілого.

В той же час досить часто покладення всього тягаря доказування на потерпілу особу призводить до складнощів у захисті ними своїх прав на практиці.

Так, зокрема, згідно з наявною інформацією для потерпілої сторони в справах про відшкодування шкоди, завданої внаслідок дефекту в продукції, головна складність в отриманні компенсації полягала саме в тягарі доказування, тобто доведення дефекту в продукції та зв'язку між дефектом та завданою шкодою. Дослідження показали, що найчастіші причини відхилення вимог потерпілих щодо відшкодування шкоди, завданої внаслідок дефекту в продукції, в країнах ЄС пов'язані саме з тягарем доказування, а саме з:

- 1) доведенням наявності дефекту (32% випадків);
- 2) доведенням зв'язку між дефектом та шкодою (21% випадків), що загалом становить 53 % випадків [2].

Труднощі в доведенні наявності дефекту в продукції та згодом у доведенні зв'язку між завданою шкодою та дефектом виявляються особливо актуальними у випадках, коли дефект міститься в складній продукції, такої як

фармацевтичні препарати. В такому випадку, потерпілій стороні необхідно провести повноцінну експертизу, щоб довести відсутність безпеки продукції та зв'язок із понешеною шкодою.

За словами жертв лікарських засобів, визначення поняття дефект не підходить для фармацевтичних препаратів, оскільки інформація в інструкції про ризик серйозних несприятливих наслідків звільняє виробника від потенційної відповідальності. Тому травмованій особі вкрай важко довести дефект та причинний зв'язок між ним та заподіяною шкодою, оскільки несприятливий вплив ліків невідомий, і тому важко забезпечити достатню кількість наукових елементів для встановлення зв'язку (причинності), або він відомий і тому був опублікований в інструкції, що означає, що ліки не було дефектними. Потерпілі в даному випадку потенційно можуть опинитися в ситуації, коли їм доведеться нести всі витрати, пов'язані з завданою шкодою, без доступу до компенсації від виробника.

Крім того асоціації жертв лікарських засобів вважають, що трирічний строк позовної давності та десятирічний строк, протягом якого можливо притягнути виробника до відповідальності, є занадто коротким, щоб пацієнт міг зібрати всю відповідну інформацію та документацію для підтвердження зв'язку між продукцією та шкодою. Крім того, несприятливий вплив ліків може стати очевидним лише через значний період після їх вживання [2].

Для традиційної продукції без значної технологічної складової, простих предметів домашнього вжитку або механічних пристроїв, позбавлених зовнішніх входів даних або вбудованих логічних систем, причинний зв'язок між дефектом та завданою шкодою може бути досить очевидним і простим у доведенні. Однак це не стосується цифрової продукції, де пересічній людині неможливо буде оцінити взаємодію програмних та апаратних компонентів. Зв'язок між певною несподіваною поведінкою та отриманою шкодою може бути легко довести, але буде набагато складніше довести, що несподівана поведінка є результатом саме дефекту, визначеного в Директиві № 85/374/ЄЕС [3]

З огляду на наведене стає очевидним, що особливою складною продукція, така як цифрова продукція, у зв'язку з обмеженим доступом потерпілих до технічної інформації та їх наявністю взагалі, ускладнює споживачам можливість довести дефект та причинний зв'язок між ним та завданою шкодою [2].

Крім того особливості цифрової продукції, такі як непрозорість, відкритість, автономія та обмежена передбачуваність часто можуть призвести до необґрунтованих труднощів або витрат для потерпілого, щоб встановити як середню очікувану безпеку користувача, так невідповідність продукції цьому рівню безпеки. У той же час, виробнику може бути значно простіше довести або спростувати відповідні факти.

Таким чином, вважаємо, що для належного захисту та реалізації права потерпілого на отримання відшкодування шкоди, завданої внаслідок дефекту в цифровій продукції, слід частково перекласти тягар доказування з потерпілого на виробника з урахуванням обставин, які будуть визначені нами в дослідженні далі.

Варто зазначити, що в ряді європейських досліджень автори приходять до аналогічного висновку.

Так, зокрема, зазначається, що якщо певна технологія збільшує труднощі доведення існування елемента відповідальності понад те, що можна обґрунтовано очікувати, жертви повинні мати право на спрощення доказування. Потерпілий також повинен скористатися полегшенням доказового навантаження щодо причинного зв'язку між дефектом та шкодою [4].

З огляду на означені нами вище причини, в тому числі зважаючи й на те, що європейські спеціалісти в своїх

дослідженнях також доходять до висновку, що необхідно вносити зміни в Директиву № 85/374/ЄС в частині часткового скасування тягаря доказування потерпілого, вважаємо за необхідне звернути увагу на таких підходах можливості перекладення тягаря доказування в справах щодо відшкодування шкоди, завданої внаслідок дефекту в цифровій продукції:

1. Якщо нові цифрові технології завдали шкоди, тягар доказування дефекту повинен бути скасований, якщо існують непропорційні труднощі або витрати, пов'язані із встановленням відповідного рівня безпеки або доведенням, що цей рівень безпеки не був досягнутий.

2. Відсутність зареєстрованої інформації або ненадання потерпілому розумного доступу до інформації повинно викликати спростовуючу презумпцію того, що умова відповідальності, яка повинна бути доведена цією інформацією, має місце.

3. Тягар доказування причинності може бути зменшений у світлі викликів нових цифрових технологій, якщо сукупність наступних факторів вказують на те, що має місце:

(а) ймовірність того, що технологія принаймні сприяла шкоді;

(б) ймовірність того, що шкода була завдана або технологією, або якоюсь іншою причиною в межах однієї продукції;

(с) ризик наявності відомого дефекту в одному виді технології, навіть якщо його фактичний причинний вплив не є очевидним;

(д) певний ступінь подальшої простежуваності та зрозумілості процесів у межах технології, які, можливо, сприяли завданню шкоди;

(е) певний ступінь доступності та зрозумілості даних, зібраних та генерованих технологією

(ф) шкода, потенційно та фактично заподіяна внаслідок цифрової технології [4].

Загалом підтримуючи наведені вище позиції вважаємо, що необхідно зменшити тягар доказування потерпілого у випадках завдання шкоди внаслідок дефекту в цифровій продукції шляхом:

1. Встановлення спростовної презумпції наявності дефекту в цифровій продукції, якщо:

– існують непропорційні труднощі, пов'язані із доведенням потерпілим наявності дефекту, або

– відсутня інформація або виробник не надав потерпілому необхідний доступ до інформації, яка повинна довести чи спростувати факт наявності дефекту;

2. Встановлення спростовної презумпції наявності причинного зв'язку між дефектом та завданою шкодою, якщо мають місце:

– Завдана потерпілому шкода;

– Дефект в цифровій продукції, чи спростовна презумпція наявності такого дефекту;

– Ймовірність того, що дефект в цифровій продукції принаймні сприяв завданню шкоди;

– Непропорційні труднощі, пов'язані із доведення потерпілим наявності причинного зв'язку між дефектом та завданою шкодою, зокрема у разі відсутності необхідної інформації, або у разі, якщо виробник не надав потерпілому необхідний доступ до інформації, яка повинна довести чи спростувати факт наявності такого причинного зв'язку.

При цьому вважаємо, що факт завдання шкоди має все одно доводитися безпосередньо потерпілим.

ЛІТЕРАТУРА

1. Цивільне право : підручник : у 2 т. / В. І. Борисова (кер. авт. кол.), Л. М. Баранова, Т. І. Бегова та ін. ; за ред. В. І. Борисової, І. В. Спасибо-Фатеевої, В. Л. Яроцького. – Х. : Право, 2011. – Т. 1. – 656 с.
2. Commission staff working document. Evaluation of Council Directive 85/374/EEC of 25 July 1985 on the approximation of liability for defective products. Brussels, 7.5.2018 SWD(2018) 157 final. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid=1586023872337&uri=C_ELEX:52018SC0157
3. Study on emerging issues of data ownership, interoperability, (re-) usability and access to data, and liability. Final report. Luxembourg, Publications Office of the European Union. 2017. 433 pages. URL: <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/74cca30c-4833-11e8-be1d-01aa75ed71a1/language-en>
4. Liability for artificial intelligence and other emerging digital technologies. Expert Group on Liability and New Technologies. New Technologies Formation. European Union. 2019. 70 p. URL: <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/1c5e30be-1197-11ea-8c1f-01aa75ed71a1/language-en>